

ОБРАЗ “ПЕРШОЇ СТОЛИЦІ”: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ХАРКОВА

Ї Смоленська С.О., 2011

Розглянено проблему невиявленості в сучасному образі Харкова слідів найбухливішого періоду його еволюції в статусі першої столиці УРСР.

Ключові слова: еволюція, Харків, столиця.

This article explores an important period of evolution when Kharkiv was the capital of soviet Ukraine, reflecting on sad demise of that spirit together with a loss of the architectural authenticity in the modern image of the city.

Key words: evolution, Kharkiv, capital.

Попередні покоління роками, століттями обживали місце, ретельно вибудовуючи середовище свого проживання – місто. Їх знання, вміння, досвід, що безоплатно дісталися нам у спадок, відображені в нашому буденному житті й святах, міському фольклорі, манері одягатися й говорити, втілені в міських просторах: вулицях, майданах, дворах, будинках – їх контурах і деталях.

Унікальний досвід обживання міста можна й потрібно документувати різними способами (у вигляді іконографії, друкованих та кіноматеріалів) і зберігати в музеях, бібліотеках, архівах. Але значно важливішим є збереження живого знання: міських традицій, міської культури, носіями яких є городяни, реального міського ландшафту з матеріальними слідами історії, в якому протікає їх повсякденне нинішнє життя.

Очевидно, мешканці інакше, аніж вчені, архівісти, бібліотекарі, акумулюють історичне знання про місто, зберігаючи його у своїй пам’яті, збагачуючи своїм власним досвідом буття в міському оточенні. Завдяки цій спільній акумуляції, до якої причетне все населення, і народжується особливий “дух”, “Genius loci” – неповторний образ міста, наділений особливими смислами, який відрізняє його від будь-якого іншого.

Як зберегти цей дух, унікальність, не загубити важливі його складові, щоб передати далі, ланцюжком безперервної еволюції своїм нащадкам?

Дослідник К. Боулдінг у книзі “Образ”, що вийшла в 1956 р. [1], намагався дати визначення образу, як такому. Програмна робота К. Лінча “Образ міста” [2] розпочала пошуки відповідей на численні запитання про вивчення і збереження образу, позначивши шкалу його часового вимірювання. К. Норберг-Шульць у книзі “Genius loci” [3] на прикладах різних за характером міст: Праги, Хартума, Рима поставив перед собою мету розкрити, в чому полягає індивідуальність, неповторність, “дух” того чи іншого місця, його “genius loci”, що з’єднує воєдино фізичні характеристики (просторову структуру, матеріал, колір тощо), події, пов’язані з цим місцем, та ставлення до нього людей.

Проблема вивчення, збереження образу міста настільки складна і багатогранна, що було б безглуздим намагатися втиснути її в межі статті. Можна заторкнути лише деякі питання, які безпосередньо стосуються архітекторів і є цілком актуальним в їхній проектній та дослідницькій практиці. Який вплив на складання та трансформацію образу міста має наявність в його просторовій структурі слідів минулого? Як стан архітектурної спадщини, його поєднання зі сучасним життям пов’язане зі збереженням “духу” міста? Якою мірою історичні етапи розвитку міського середовища мають бути відображені в образі сучасного міста?

Спроба аналізу образу сучасного Харкова може спантеличити не тільки кропіткого дослідника, але і дозвольного туриста. І той, й інший, незважаючи на відмінності в глибині сприйняття, переживань і знань, з подивом виявили б затушованість, непроявленість у нинішньому образі міста слідів найбухливішого періоду його еволюції в статусі першої столиці української радянської республіки. Цей короткий у часі (післяреволюційний період до початку 30-х рр. ХХ ст.), але яскравий з усіх боків відрізок історії, істотно змінив не тільки зовнішній вигляд, просторову і соціальну структуру колись провінційного Харкова, а й

спосіб життя, мислення його жителів, спрямованість вектора його розвитку, як індустріального гіганта, центру науки, культури й освіти.

Імпульс, наданий у ті роки міському середовищу, продовжує задавати початковий напрямок. Відчуття інтелектуального потенціалу, як і гордості за своє столичне походження, живе у самосвідомості нинішніх харків'ян. Однак, на жаль, небагато збереглося матеріальних відбитків, архітектурних артефактів, просторової артикуляції того часу в міському оточенні! Не без зусиль доводиться відшукувати в міському середовищі і сліди, що нагадують про минулі події та людей. Але ж саме завдяки тому часу образ Харкова здобув світове визнання.

Його символи: будівля Держпрому – одне з перших залізобетонних висотних споруд у СРСР, як і площа Дзержинського, на якій він був зведений (найбільша в Європі, де склався унікальний на той час ансамбль конструктивістських – і теж висотних! – будівель), стали відомі по всій країні та за її межами. Зовсім не випадково в популярному французькому архітектурному журналі “L’architecture d’aujourd’hui” за 1964 рік, цілком присвяченому найзначущій архітектурі XIX–XX ст., знайшлася стаття Ж. Канділіса “1918–1939. Героїчний період в архітектурі СРСР”, ілюстративний ряд якої відкривається фотографією Держпрому, а на сторінці є ще одна харківська будівля – проект театру масового дійства О., Л. та В. Весніних (рис. 1). Через три десятки років іноземні закордонні архітектурні авторитети визнавали і цінували досягнення радянського авангарду, серед яких харківські споруди залишали одне з найсильніших вражень [4].

Образ індустріального гіганта, де все передове, все вперше, вражав уяву сучасників: “...в полотна железных дорог забинтованный, столицей гудит украинский Харьков, живой, трудовой, железобетонный” [5]. У цих рядках Володимира Маяковського, які він написав після декількох відвідин міста в 1927 році¹, в спресованому, “згорнутому” вигляді переданий не тільки ритм, дух часу, але й візуальне і навіть тактильне сприйняття образу – “залізобетонний”. Але ж це не що інше, як характеристика радянського авангарду, який так наочно заявив про себе і зайняв передове положення в архітектурі міста з кінця 1920-х – початку 30-х років. Заводи й фабрики, лікарні та школи, клуби й театри, торговельні та держустанови, окремі житлові будинки і великі райони новобудов, навіть паркові дерев’яні споруди, які ми тепер називаємо “малими архітектурними формами”, відображали нову стилістику (рис. 2). Нехай не всі вони були “залізобетонними”, але новаторські конструктивні, функціональні, планувальні рішення, сучасні прийоми об’ємної композиції споруд знаходили підтримку, перемагали на численних конкурсах і втілювалися в життя саме тут.

Мабуть, Харків був єдиним у Союзі містом з настільки яскравою, виразною авангардною архітектурою. Місто за масштабами та темпами будівництва займало передову позицію, випереджаючи в уявленні сучасників Москву та Ленінград. Ці два найбільших центри Союзу активно забудовувалися в ті роки, але численні нові споруди губилися у великих, архітектурно вже освоєних міських просторах. А Харків був набагато меншим за розмірами, тому, як зазначалося в тогочасній літературі, “постройки здесь легче учитьваются, находятся более на виду, тем более, что почти все крупное гражданское строительство города Харькова сосредоточивается за последние годы в нагорном районе...”² Столица Украины с каждым годом растет, занимая все большие пространства, при чем замечается тенденция расширения города именно в северном направлении, как продолжение нагорной части...” [6]. У Харкові було де розгорнутися – на нових, неосвоєних землях, “на прежде пустующих окраинах города, или за пределами его”, де “целые новые районы, образующие во многих случаях как бы отдельные поселки, тесно связывающиеся с городом” [6], давали змогу на волі творити новий образ української столиці.

Яким бачився цей образ поколінню 20–30-х? Ось як описує місто у нарисі “Харьковъ – Харьков”, опублікованому в журналі “УЖ” за 1928 рік, письменник В. Іволгін: “Широко розлігся Харків, густою мережею залізниць оперезав себе, трамвайними коліями перетяв вулиці, асфальтом і бруком скував

¹ Вірш “Три тысячи и три сестры” вперше опубліковано в газеті “Ленинградская правда” в січні 1928 року.

² Нагірний район був і залишається й досі центральним, знаходиться на вододілі й тому підноситься над усім містом, оформлюючи його головну панораму. Забудова північної частини Нагірного району на колишніх, так званих “університетських землях”, дала змогу пересунути міський центр зі зниженої території біля злиття річок Харків і Лопань на підвищенішу, де був створений висотний адміністративний центр з прилеглим до нього житловим районом багатопверхової забудови. Це істотно змінило просторову структуру й силует Харкова.

землю, кам'яними велетнями, димарями заводів вищирився на небо, що не дуже давно було ще таке тихе й неприступне, тепер стурбоване метушливим гуркотом пропелерів. Автобуси, таксі, трамваї, гучномовці, різнобарвні вітрини крамниць, кав'ярні, театри, кіно, світляна реклама... Місто галасливе, місто нервове, місто заводів і фабрик, столиця УСРР – культурний і політичний центр великої країни. Хто пойме віри, що кільканадцять років тому з Харкова була лиш тиха провінція з міщансько-чиновничим побутовим ладом? [7, с. 67]³.

В альбомі “Харків буде”, який був виданий міською радою в 1931 році [8], образ міста постає у фотографіях тієї пори (рис. 3) і скупих, але переконливих цифрах. Буквально на очах Харків ставав найбільшим індустріальним центром не тільки України, але й усього Союзу. Порівняно з 1913 роком його промисловість зросла в 14 разів. На додаток до реконструйованих великих харківських заводів ХПЗ, ХЕМЗ, “Серп і Молот”, “Світло Шахтаря” та ін., восени 1931 року вступив до ладу “соціалістичний велетень” – Харківський тракторний (ХТЗ), а в 1932-му – “найбільший в світі”, як підкреслювалося у виданні, Харківський турбогенераторний завод (рис. 4). Частка робітників з 12,5 % у 1913 році наприкінці 1931 року збільшилася до 52,8 %. У Харкові тоді нараховувалось 35 ВНЗів та ВТНЗів, 57 робфаків, 48 технікумів, 80 науково-дослідчих інститутів, 6 досвідних станцій, 13 музеїв, 10 стаціонарних та 5 пересувних театрів, 62 клуби (рис. 5), 76 книгарень, 9 кінотеатрів, 60 кіноточок у клубах, 2 радіостанції, 140 друкованих газет з тиражем 1,5 млн. примірників, 125 періодичних видань з тиражем 1,5 млн. примірників тощо. Зводився Червонозаводський театр, розпочиналось будівництво найбільшого в Європі театру масової музичної дії, загальною вартістю понад 15 млн. крб.

Матеріальні ресурси, які виділялися для нової столиці, безумовно, сприяли її бурхливому розвитку, але важливу роль у відновленні міського середовища відігравали люди, залучені широкими можливостями міста, що так динамічно змінювалося надіями на реалізацію своїх зусиль і талантів. Новостворені простори й будівлі були наповнені значущими подіями, населені яскравими, талановитими індивідуальностями. Театральне, художнє, літературне, архітектурне життя міста вирувало, відображаючи новаторські революційні напрями, співіснування та боротьбу творчих об'єднань та угруповань, які відстоювали різні погляди на мистецтво та архітектуру. Саме вони живили образ міста енергетикою: “Только современная функциональная архитектура на базе технических достижений и изменившихся социальных условий завоевала право на существование. Сейчас особо чувствуется борьба этой новой, свежей архитектурной мысли с остатками еще сильной традиционности, заимствованием и эклектическим, безыдейным украшением” [9, с. 79].

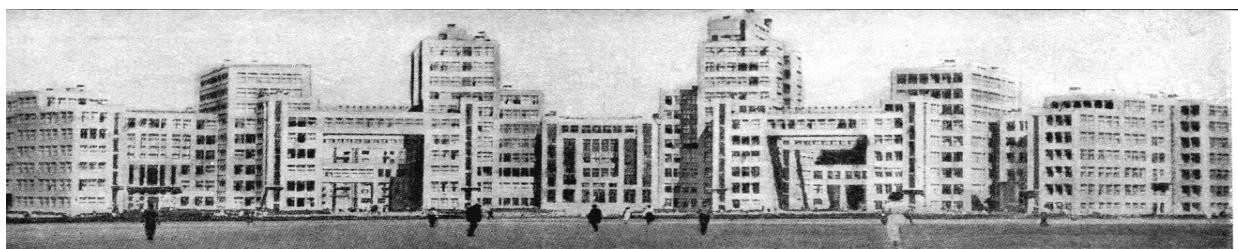
А це рядки з прокламації літературно-мистецької групи “Авангард”⁴: “Оформлення психіки людини через мистецтво є не менш важливим моментом у загальному плані оформлення мистецтвами всього життя, як і оформлення архітектором нових жител, зв'язаних з потребами нашої доби, як і оформлення скульптором-інженером і педагогом речей хатнього побуту й т. ін. Ми повинні констру-

³ І далі: “...напруженою енергією та будівельним патосом старе провінційне місто, брудний та безладний “Харьков” – перетворюється у великий культурний та політичний центр, упорядковану столицю робітників та селян Радянської України – Харків! Свідком нової доби, піонером нового міста буде тепер той велетень, що вже стоїть непорушно на колишньому пустирі. Біля нього незабаром розкинуться нові будівельні громади, від нього поповзуть униз і вгору рейки, тут зачнеться гуркотливе життя великого міста. Велетень цей – Будинок Промисловости. Його ще не закінчено остаточно, але й зараз вже його корпуси “командують” над усією місцевістю. На зміну стареньким гарматам іде цей індустріальний палац – гордість не тільки міста, а й всього радянського Союзу” [7, с. 73].

⁴ До літературно-мистецької групи “Авангард” належали письменники Валерій Поліщук, Леонід Чернов, Віктор Ярина, Григорій Коляда, художник Василь Єрмілов та ін. Вона була створена у Харкові в 1926 р. Обґрунтування цілей та завдань групи дав її засновник Валерій Поліщук у книжках “Літературний авангард. Перспективи розвитку української культури, полеміка і теорія поезії.” (1926) та “Пульс епохи. Конструктивний динамізм, чи войовниче назадняцтво?” (1927). Свої твори члени групи публікували у “Бюлетні Авангарду” (1928), “Мистецьких матеріалах Авангарду” (1929) та “Авангард. № 3” (1929). Російська секція була представлена в збірнику “Радиус Авангардовцев” (1928). Для назви своєї групи авангардівці вперше вжили слово, яке пізніше стало терміном на означення сукупності різноманітних течій у літературі на мистецтві ХХ ст.

тивно оформити життя, бо в цих формах краще тектиме його динаміка. Коли динаміка футуристів хаотична, то наша повинна бути інженерно-логічна й доцільна. Конструктивний динамізм (спіралізм) не тільки оформлює життя – він є само життя” [10, с. 2].

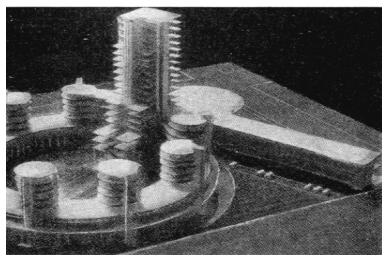
Новаторство в літературі впливало на світогляд людей, новаторство в живописі відображалося в промисловій графіці, у численній друкованій продукції – обкладинках книг, журналів, напувало міський побут, вихлюпувалося в міські простори у вигляді вуличної реклами, оформлення міських свят (рис. 6). Експерименти в театральній режисурі ініціювали пошук неординарних рішень сценічних декорацій (зокрема в театрі “Березіль” під керівництвом режисера Леся Курбаса), пред’являли нові вимоги до просторової побудови театральних залів, до архітектури театру. Проект харків’ян за девізом “1931 р.” (до групи авторів входив і талановитий театральний художник В. Меллер) отримали одну з перших трьох премій відкритого міжнародного конкурсу на театр масового музичного дійства (рис. 7) і відзначався вдалим розв’язанням багаторусного театру. Два сектори пересувних місць біля авансцени давали змогу використовувати звільнену площу, зв’язану безпосередньо зі сценою, і переносити частину театрального дійства в середину глядацької зали [11, с. 36].

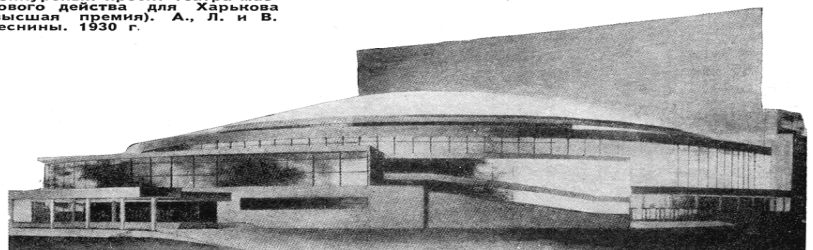
Дом госпромышленности в Харькове.
С. Серафимов, С. Кравец, М. Фельгер.
1925—1935 гг.

1918—1930. ГЕРОИЧЕСКИЙ ПЕРИОД В АРХИТЕКТУРЕ СССР

Проект дома трестов. А. Сильченко (Вхутемас). 1927 г.

Конкурсный проект театра масового действия для Харькова (высшая премия). А., Л. и В. Веснины. 1930 г.

Проект здания конторы газеты «Ленинградская правда» в Москве. А. и В. Веснины. 1924 г.

Разработка новых типов жилища секцией типизации Стройкома РСФСР. М. Гинзбург (руководитель), М. Барц, В. Владимиров, А. Пастернак, Г. Сум-Шик. 1928 г.

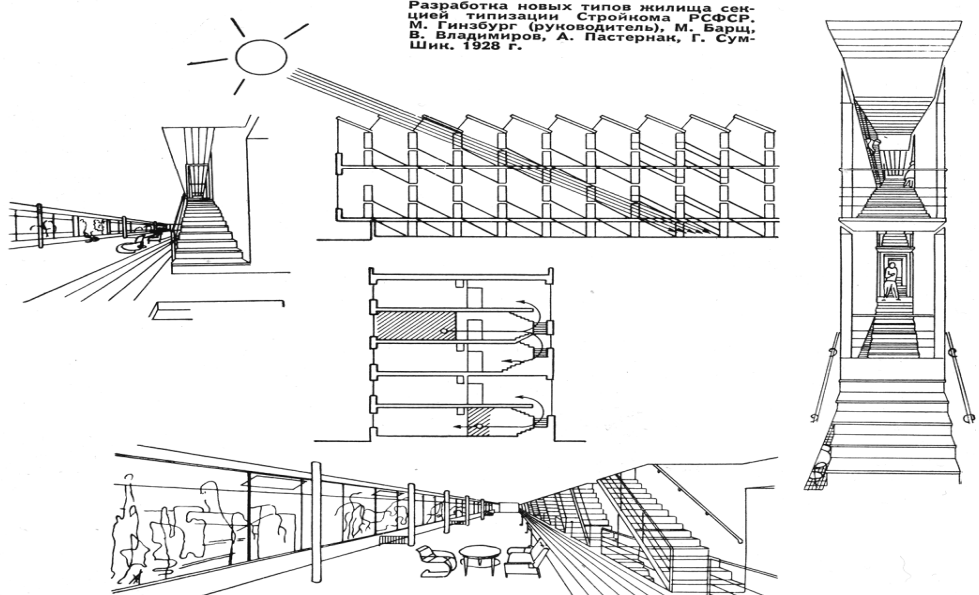

Рис. 1. Сторінка з журналу “L’architecture d’aujourd’hui” за 1964 р.

1

2

3

4

Рис. 2. Образ Харкова, відображений у поштових картках 1930-х років: 1 – вулиця Карла Лібкнехта (нині вул. Сумська, з пам'ятником Т. Шевченку на першому плані та силуетом пл. Держинського на другому); 2 – будинок Держспрому; 3 – у міському парку; 4 – вхід до стад. “Динамо”

Рис. 3. Сергієвський майдан (нині Пролетарський) – старий центр Харкова. На горизонті ліворуч формується силует нового адміністративного осередку міста – площі Держинського; праворуч у сучасному стилі добудовується хімічний корпус університету (арх. С. Кравець)

Журнал “Зодчество”, який публікувався в Харкові в ті роки, закликав до оновлення образу старого міста: “Архитектурный облик столицы должен быть оздоровлен. Это оздоровление несет молодая современная архитектура. Надо только не мешать новой свежей творческой мысли проводить работу по созданию современных сооружений, освобожденных от декоративного оформления и от беспринципного “удовлетворения запросам” [9, с. 81].

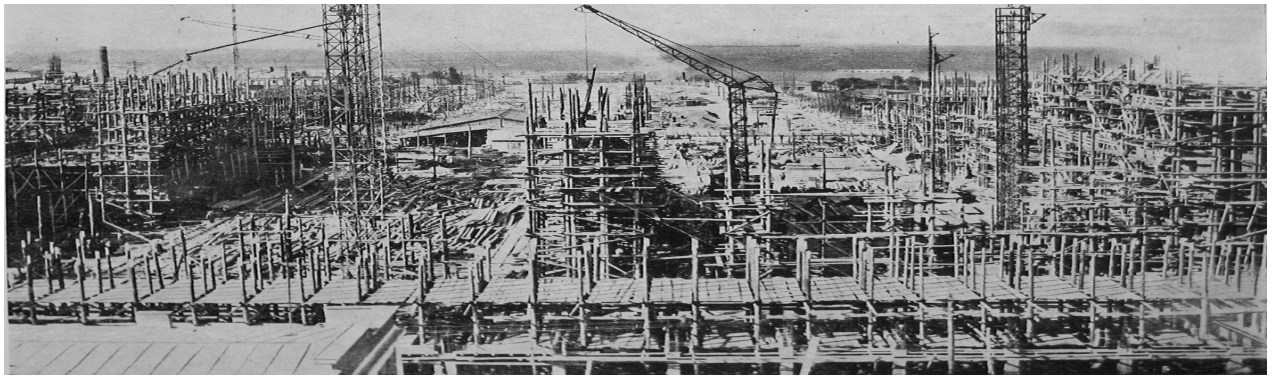

Рис. 4. Харківський турбогенераторний завод. Загальний вигляд будівництва у 1931 р.

Рис. 5. Клуб будівельників (арх. Я. Штейнберг, І. Малоземов, І. Мілініс)

Таким він і був, образ першої столиці УРСР – великий експериментальний майданчик нової сучасної архітектури. Вже було зведено Держпром, Будинок проектних організацій, будівлю ЦК КПУ на площі Дзержинського, на стадії будівництва були Будинок Кооперації та Готель “Інтернаціонал”, покликани завершити цей грандіозний громадський комплекс. Вже стали до ладу Головний поштамт, Центральний універмаг, Автоматична телефонна станція (АТС), клуби Будівельників і “Металіст”, клуб-театр “Харчосмак”, закладений найбільший у світі театр масового музичного дійства, піднялися багатоповерхові житлові будинки за Держпромом, зводилося ціле місто “Новий Харків” для заводських робітників...

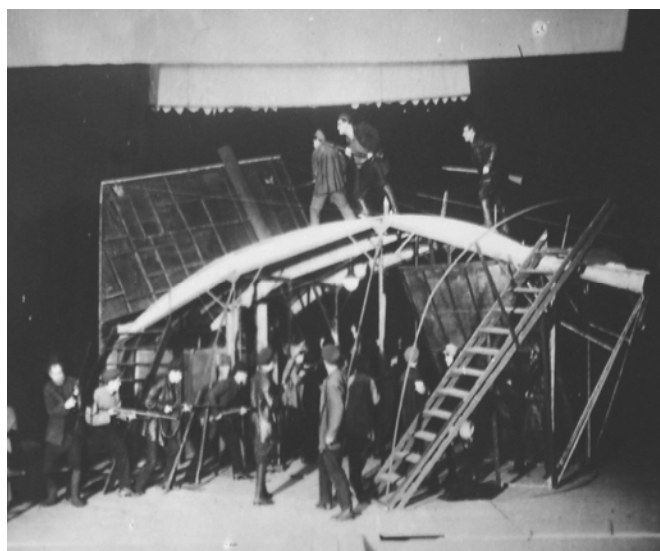
Однак несподівано в 1932 році після проведення конкурсу на проект Палацу Рад у Москві офіційна влада починає цькування авангардних напрямів у мистецтві та архітектурі. Мабуть, не випадково практично одночасно з цим у 1934 році столиця України переноситься до Києва. Можна припустити, що для курсу тоталітарного правління, який був узятий тоді партійною верхівкою на озброєння, середовище Харкова того часу було занадто авангардним, демократичним, передовим і багатоліким. З метою перетворення його в короткий термін у гомогенне, легко кероване, образно кажучи, “перекриття кисню” – позбавлення міста столичного статусу – стало простим рішенням, тому що означало різке скорочення і матеріальних, і інтелектуальних ресурсів⁵. Як відомо з історії, тоді ж відбулися серйозні зміни в культурному житті країни: згорання роботи численних творчих угруповань та створення єдиних творчих союзів: художників, письменників, архітекторів та ін. Багато видатних представників науки, культури, мистецтва, пересічних громадян піддалися в 30-ті роки репресій аж до прямого фізичного знищення⁶. Що вже говорити про міські простори та будівлі?

⁵ Свідченням того, що Харків стає третім за значенням містом Союзу і влада усвідомлює це, є введення в країні (постановою від 31 грудня 1932 р.) паспортної системи, яке починається з трьох міст: Москви, Ленінграда і Харкова (про це згадує В. Паперний у книзі “Культура “Два”, 1985).

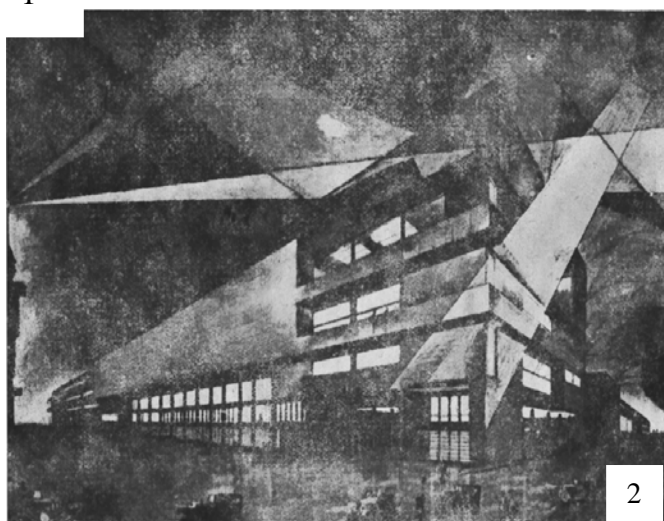
⁶ Найбільша кількість жертв політичних репресій в СРСР припадає на 1930-ті рр. Тільки в 1937–1938 рр. було заарештовано 1 344 923 особи, з них 682 692 розстріляні (джерело – <http://www.epochtimes.ru/content/view/13395/3/>). Загинув засновник харківського театру “Березіль” Лесь Курбас, письменники Микола Куліш, Гнат Хоткевич і багато інших.

Рис. 6. Василь Єрмілов:
 1 – гітара, 1919 р.;
 2 – промислова графіка, 1920-ті рр.;
 3, 4 – трибуна-реклама до 10-ї річниці
 Жовтневої революції в Харкові, 1927 р.

1

2

Рис. 7. Театральні декорації
 В. Меллера в театрі "Березіль", 1923 р. (1);
 проект театру масового музичного дійства в
 Харкові за девізом "1931 р." (2)
 (Укрбудоб'єднання, Харків), автори:
 архітектори Ю. Афанасьєв, В. Костенко,
 М. Мовшовіч, Р. Фрідман, Я. Штейнберг,
 художник В. Меллер

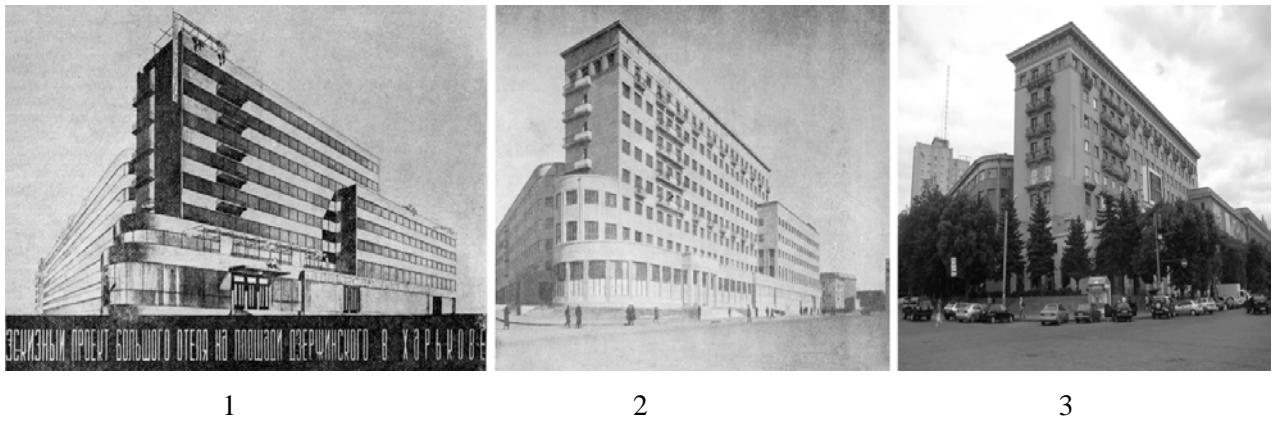

Рис. 8. Готель “Інтернаціонал” (нині “Харків”) архітектора Г. Яновіцького. Три етапи втрати автентичності: 1 – початковий проект, прийнятий до будівництва, 1928 р.; 2 – вигляд будівлі після перероблення проекту, що трапилось під час зведення готелю в 1934–1935 рр.; 3 – сучасний стан, що відображає післявоєнну реконструкцію 1950-х рр. у дусі “сталінського ампіру”

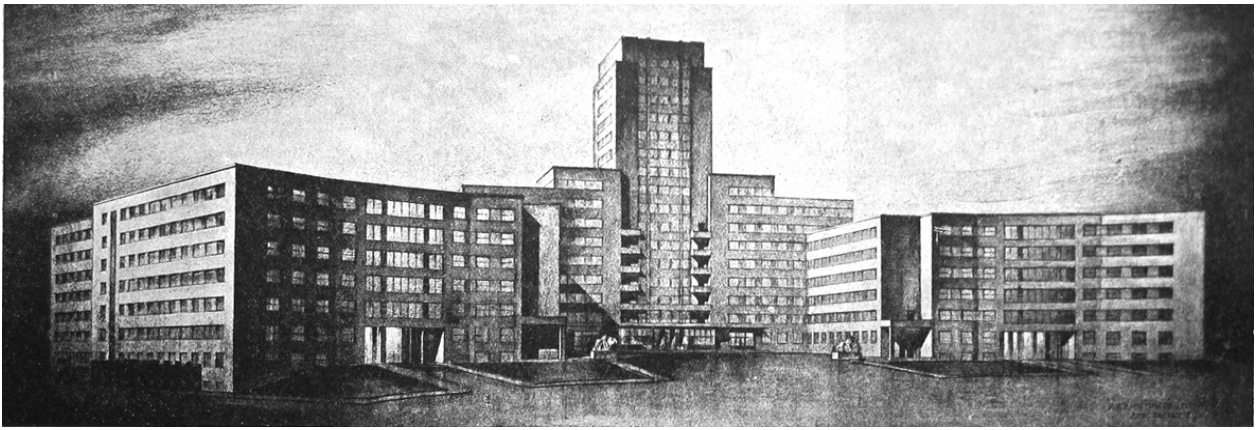
Втручання у творчий процес офіційної влади, встановлення “єдиного курсу” на “соціалістичний реалізм”, неокласику в архітектурі розпочало планомірне стирання автентичних рис, які відображали дух того часу, що загалом призвело до спотворення образу Харкова. Багато будинків, особливо ті, які перебували під час зведення, практично відразу втратили свій первісний вигляд, спішно перепроєктовані, з новими неокласичними фасадами, неприродно обростають колонами, пілястрами, карнизами. Їхні автори публічно і часто вимушено, відрікаються від колишніх творчих принципів, власноруч спотворюють обличчя своїх конструктивістських творінь, переробляючи фасади в “правильному” стилі. Яскравий приклад тому – будівля готелю “Інтернаціонал” (нині “Харків”) на пл. Дзержинського (рис. 8).

У ті роки під час будівництва змінили також вигляд Червонозаводського театру архітектора В. Пушкарьова (перероблений архітектором В. Троценко), Будинок політкаторжан (перероблений автором – архітектором Н. Підгорним). Було припинено зведення Будинку кооперації (арх. О. Дмитірев і О. Мунц), покликаного завершити конструктивістський ансамбль круглої частини площі Дзержинського. Згодом проект був повністю перероблений у “неокласичному” стилі. Назавжди припинено будівництво театру масового музичного дійства на 4000 місць.

Цей перший етап втрати архітектурою харківського авангарду автентичності тривав до 1941 р. Наступним етапом стала війна. Від 1941 до звільнення окупованого Харкова в серпні 1943 року було зруйновано багато громадських і промислових споруд, знищено більш ніж мільйон квадратних метрів житла [12]. Деякі будівлі радянського авангарду втрачені назавжди: будівля ЦК КПУ (арх. Я. Штейнберг), яка була розташована на протилежній Держпрому стороні й доповнювала ансамбль площі Дзержинського; головний міський універмаг “Хаторг” (арх. О. Лінецький) та Будинок Червоної Армії (арх. О. Тацій і О. Кас’янов за участю В. Костенка) у старому центрі та багато інших.

Післявоєнна реконструкція Харкова (друга половина 1940-х і 50-ті рр.) в стилі неокласики (“сталінський ампір”, як його назвав С. О. Хан-Магомедов [13]), істотно змінила вигляд міста. Багато будівель харківського авангарду втратили свою автентичність. Це значно заторкнуло комплекс площі Дзержинського, де лише знаменитому Держпрому повернули його первісний стан. Готель “Інтернаціонал” реконструював сам автор. Планування і фасади Будинку Проектів (арх. С. Серафімов, М. Зандберг-Серафімова), який так добре поєднувався з Держпромом за стилем, були значно змінені за проектом колективу авторів (арх. В. Костенко, В. Камірний, В. Лівшиць, І. Єрмілов, В. Ліпкін). У “сталінському ампірі” добудовувався і Будинок Кооперації – вже як будівля Військової Академії за проектом групи авторів (рис. 8). У процесі післявоєнної реконструкції зазнали змін студентський гуртожиток “Тігант”, школа-десятирічка на Московському проспекті та ін.

Новий різкий поворот в архітектурній стилістиці до простих форм і масового індустріального будівництва стався в середині-кінці 1950-х рр., коли уряд видав низку постанов (“Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві” в кінці 1955 р. та ін.). Фактично це було офіційним засудженням “сталінського ампіру” за його неекономічність.

1

2

3

*Рис. 9. Будинок кооперації:
1 – проект Будинку кооперації, кінець 1920-х рр. (арх. О. Дмитрієв і О. Муңц); 2 – проект післявоєнної реконструкції для Військової Академії, початок 50-х рр. (П. Шпара, М. Євтушенко, А. Власенко, С. Петров, інж. І. Гринь); 3 – сучасний стан*

Рис. 10. Пожвавлення приватного підприємництва створило ситуацію, коли окремі власники орендують або купують кілька приміщень чи поверхів у будинку та спотворюють їх на свій смак

Однак радянський авангард не реабілітували і тому його оцінили як спадщину, яку слід зберігати і відновлювати. Багато споруд, побудованих у 20–30-ті рр., мали тоді потребу в ремонті. Організації, які розміщувалися в них, під час розширення та перебудов змінювали їх до невпізнанності, щоб збільшити площу приміщень. Неодноразові перепланування та добудови, відмова від стрічкового скління вікон, облицювання фасадів керамічною плиткою уподібнили пам'ятники радянського авангарду до типових безликих коробок 60–80-х. Ця доля спіткала клуб Будівельників на пл. Руднева, клуб-театр “Харчосмак” на вул. К. Маркса.

Здавалося б, після здобуття Україною незалежності, суспільство має оцінити спадщину радянського авангарду і намагатися зберегти те, що ще залишається автентичним. Однак влада залишає безкарними сучасні спотворення кінця 1990-х – першого десятиліття 2000-х – перепланування будинків, добудову і прибудову нових частин, які несумісні зі спадщиною за стилем, використання неправдивих деталей і матеріалів в обробленні інтер'єрів й екстер'єрів, зміну перших поверхів для потреб офісів і магазинів.

Багаторічне зневажливе ставлення до спадщини періоду 20–30-х рр. продовжує позначатися на менталітеті населення та представників офіційної влади й донині. Пожвавлення приватного підприємництва створило ситуацію, коли окремі власники орендують або купують кілька приміщень чи поверхів у будинку та спотворюють їх на свій смак. Це призводить до втрати цілісності і автентичності спадщини, остаточної втрати авангардних рис в образі міста.

Висновки

1. Вражаючий, емоційно глибокий образ міського середовища повинен тією чи іншою мірою відображати всі етапи розвитку міста. Штучне витравлювання будь-якого періоду його історії може згубно позначитися на образному сприйнятті городянами свого середовища, загрожує збіднінням міської культури, втратою мешканцями почуття прихильності до місця проживання, зв'язку їх зі своїм оточенням аж до несприйняття актів вандалізму. Справедливо стверджував К. Лінч: “просторове оточення зі слідами минулих часів здатне підсилювати, олюднювати нинішній образ часу”.

2. 1920-ті – початок 1930-х років були важливим періодом в історії Харкова, який істотно змінив вигляд міста. В образі першої столиці УРСР, збудованій у взаємодії та боротьби різних напрямів у архітектурі та мистецтві, передовими стали авангардні ідеї. У новому сучасному стилі зводилися будівлі різного призначення по всьому місту: його головний адміністративний висотний центр, промислові споруди, лікарні, клуби, школи, житло. Фактично всі міські функції, все різноманітне міське життя

знаходило сучасну просторову оболонку. Нова стилістика проникала у повсякденність через предмети побуту, книжкову та журнальну продукцію, вуличну рекламу тощо.

Насильницька зміна стилів на початку 30-х рр. поклала початок процесу, який тривав протягом 70-ти років: втрата автентичності багатьох будинків, позбавлення рис образу міста, які відображали дух часу.

3. Реконструкція образу міста, відновлення цінності, значущості “столичного” періоду для харків’ян, спадкоємності розвитку міського середовища може відбуватися за кількома напрямками:

- визначення (на основі досліджень) ступеня збереження матеріальних відбитків того часу в наявному міському ландшафті; повернення (по можливості) автентичності будівлям харківського авангарду як історичним орієнтирам для проявлення минулого; законодавчий захист архітектурної спадщини радянського авангарду;
- посилення дієвої складової в міській культурі (якщо події стали традиційними – прояв їх історичних витоків): поживлення клубної діяльності, літературних читань, діяльності мистецьких угруповань, театральних подій (прикладом може слугувати відродження в Харкові театру “Березіль”), повернення авангардної стилістики в міський побут тощо;
- пропаганда історичних знань серед городян і представників офіційної влади; навчання населення міської історії.

1. Boulding K.E. *The Image: Knowledge in Life and Society*. – Michigan: University of Michigan, 1956.

2. Линч К. *Образ города: пер. с англ.* – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с. 3. Norberg-Schuls C. *Genius loci – towards a phenomenology of architecture*. – London: Academy Editions, 1980. – 215 p. 4. Кандилис Ж. 1918–1939. Героический период в архитектуре СССР. // *Современная архитектура* (пер. с фр. *L'architecture d'aujourd'hui*). – 1964. – № 3–4. – С. 34–35. 5. Маяковский В.В. *Собрание сочинений в двадцати томах. Т. 5.* – М.: Изд-во “Правда”, 1978. – С. 11–12. 6. Перетяткович Б. *Обзор строительства г. Харькова за последние годы* // *Зодчество*. – 1928. – № 3–4. – С. 45–49. 7. Иволгин В. *Харьковъ – Харьков. Нарис.* // *УЖ (Универсальный журнал)*. – 1928. – № 1. – С. 67–73. 8. *Харків будує.* – Харків: Видання харк. міськ. ради, 1931. 9. Поповок Л. *К вопросу об архитектурном ансамбле города.* // *Зодчество*. – 1928. – № 5–6. – С. 79–81. 10. *Прогламація Авангарду* // *Бюлетень Авангару-Avanguardia* / Відп. ред. Валеріан Поліщук; Оформлення: В. Єрмілов, О. Левада. – Харків: Трест “Харків-друж”, 1928. – С. 2. 11. Лінецький О.В. *Міжнародний конкурс на театр масового музичного дійства в Харкові* // *Радянський театр*. – 1931. – № 4. – С. 36; 12. Михайлик А.Ф. *Харькову 300 лет.* – Харьков: Харьковское областное издательство, 1958. – С. 105–106. 13. Хан-Магомедов С.О. *Архитектура советского авангарда: В 2 кн.: Кн. 1: Проблемы формообразования. Мастера и течения.* – М.: Стройиздат, 1996. – 709 с.